

ИЗЛАЗИ
четвртком и недељом

ЦЕНА
ЗА 1 МЕСЕЦ 1 ДИНАР
ИЛИ 1 КРУНА

Преглату примају све поште
у Србији и иностранству

ЗВЕЗДА

ПОРОДИЧНИ ЛИСТ

ВРЕТПЛАТУ ТРЕБА СЛАТИ :
Уредништву „Звезде“
Коларчева улица бр. 10.

НЕПЛАЋЕНА ПИСМА
НЕ ПРИМАЈУ СЕ.

Рукописи не враћају се.

УРЕДНИШТВО СЕ НАЛАЗИ :
Коларчева улица бр. 10.

БРОЈ 10 ПР. ДИН.

УРЕДНИК : ЈАНКО М. ВЕСЕЛИНОВИЋ.

БРОЈ 10 ПР. ДИН.

Последњи поменци

— Госпођици М. —

I

Ко зорица на небу азурном
Што обасја свод небесни плави,
Ти се мојој остављеној души
Насмејана једног дана јави.
Погледи се наши сусретоше
Тог нам часа жеље исте беху.
Растасмо се, стискајући руку,
У радости, у срећи, у смеху.
И никад се не састасмо више...
И никад те нећу видет моћи...
Ко ће звезду, једном угледану,
Распознати друге које ноћи?...

II

Поздрављам те кад у рану зору
Милогласно птичице запоје,
Поздравље ти шаљем по лахору
И шапућем слатко име твоје.
Дивим ти се дивим, целог дана,
Нигде нема теби равне, душо,
Нигде твојих очију, усана,
Нигде нисам твога гласа слуш'о.
Сећам те се кад у вече благо
Све се живо преда слатком санку.
Из даљине, чедо моје драго,
Шапућем ти песму успаванку.
Тебе сањам кад у доба глуво
Околина сном мртвачким спава,
И молим се : анђео те чуво
Непозната мила дево плава !..

1900. г

Влад. Станимировић

МОРЕ БЕЗ ПРИМОРЈА

НОВЕЛА ИЗ БЕОГРАДСКОГ ЖИВОТА

— Јанко М. Веселиновић —
(наставак)

Милан се само церекао ; али кад виде да се овај озбиљно наљутио, он се трже и стаде га блажити :
— Па зар ниси видео да и оне сматрају то као шалу ?

— Крупна шала ! Па реци ми : би ли теби право било ?

— Да ти докажем да се нису, управо, да се није наљутила — хајдемо к њима !

Па га узе под руку и готово одвуче ватри где је стари Младеновић надгледао печење подстичући ватру, а девојке му помагале.

— Да нећете и ви у помоћ ? — ушита Младеновић.

— Колико ручак да заслужимо, рече Милан.

Девојке беху веселе, ни трага од срдње. Милорад се мало раскриви и стаде помагати Милану и ломкати суво грање. Онда узе ражањ од сељака, приседе и поче окретати причајући како то лепо на селу раде : затворе очи, окрену главу на страну од дима и јаре, па пружају руку да чутуру прихвате.

Сви се смејашу, нарочито Савета која је то некад у детињству гледала.

Расположење је расло. Док се јагње испекло ишчиле са свим из мисли отончашњи догађај. Погледи, којима Савета погледаше Виловића, беху тако пријатељски да он заборави да је пре једног часа желео да се није ни макао од куће.

Већ време ручку. Девојке отрчаше да с мате-рама поставе совру. Простреше по трави и засе-доше око примитивног стола. Жене поизносиле разне ђаконије што су још код кућа спремиле. Јели су слатко а припијали још слађе. Стари Младеновић причаше разне своје доживљ'је, а причао је тако слатко поднизујући шалом као бисером.

Виловић се осећао као у породици. Изнајпре је брбљао као врабац, а после поче постајати све замишљенији и замишљенији. Слатка нека мисао за-нимала је све биће његово : Ала би то славно било

бити члан ове заједничке породице, седети уз оно лепо девојче и звати га својим...

Никад га ништа није кадро било тако опити и занети као та мисао. Готово нити је слушао нити чуо шта су говорили и ако је изгледао пажљив.

Кад се ручак сврши и кад се дигоше од совре, стари Младеновић зажеле да се мало у хладу одмори. Младеж се одмах диже у шетњу.

Марија, Савета, Милан и Милорад дигоше се у шуму. Милан поче певушати. Девојке замолише Милорада да и он што отпева.

И тако, ходаћи лагано, они певаху најпре тихо а после све гласније и гласније.

Савети је нехотице поглед застајао на Милораду. Ни сама не зна зашто, тек га је радо слушала па певао он или разговарао. А то њега охрабри још више, он поче и шале; гласни смеј разлегао се шумом.

— Г. Виловић је баш весео! рече Марија.

— Јесам, госпођице. Збиља, одавно се овако нисам расположио. Ова околина, шума, свежина...

— Зар само то? — упита Милан гледајући некако испод ока.

— Па није само то — не даде се више Виловић збунити — и друштво.

— Дакле, доида ти се?

— Ја те не разумем, Милане!

Марија се брзо ушлете пребацијући Милану који се на глас смејао гледећи како Савета црвени. Оне се обе натурише на њега, и он мораде побећи.

На студенцу их је Милорад послужио хладном водом, поседели су ту мало и кренули даље, у шуму. Милораду се чинило да би тако могао ићи непрестано; нарочито кад прелажаху преко једне јаруге те он као кавалер помагаше девојкама да се успењу уз брдашак.

Нешто мило и слатко проструја снагом његовом кад узме Саветину руку у своју. У томе тренутку он осети да има нечег вишег на свету од овог што сваки дан гледамо; ако је до тада сумњао, у томе тренутку поверова да има љубави. То му показа онај дубоки поглед из оног лепог ока...

Ишли су све даље и даље. Најзад Марија рече да седну мало да се одморе. И заседоше под један храст на зелену траву. Па још Савета седе баш до њега. Он, испод ока, погледаше на њене мале ножице, око којих се стегла ципелица као рукавица око руке, тако да се лепо могаше схватити и сама форма те ножице. Она му је причала нешто, а он је слушао само музику гласа њезиног.

Милан је поче задиркивати. Она га, преко Милорада удари двапут и тако се Милорада дотаче и обла рука, па једанпут и снага њезина, како се беше нагла. Зар је могао пожелети више среће он, који беше срећан само рукујући се!

— Да се иде, рече Марија.

Дигоше се Милораду би жао. Да му је да остане у томе дебеломе хладу и на тој зеленој трави. Пођоше.

Гаскали су, шалили се. Савета је доста пута потрчала за Миланом, који сад беше оставио Милорада па њу окупио дирати.

На једанпут Милорад, који је једнако и гледао у Савету рече:

— Госпођице откопчала вам се минђуша.

— Хвала! — рече Савета и пође да је прикопча Са свим махинално маши се и другог ува, па се на мах уозбиљи.

— Шта је?

— Изгубила сам минђушу.

— То су ти оне од оца?... упита Марија.

— Јесте.

— Идем ја да видим тамо где смо седели — рече Виловић.

И оде гледајући путем којим су пролазили и на једну и на другу страну. У себи је помишљао да би био насрећнији кад би нашао ту минђушу; чинило му се да је с њом скопчана и његова срећа и будућност.

Али ни путем ни тамо на оном малом месту не нађе је.

(наставиће се)

ИЗ СРПСКЕ ИСТОРИЈЕ СТЕВАН ЈОВАНОВИЋ

Архимандрит манастира Трноше.

(наставак)

Архимандрит Стеван није пошао сам на сабор да сам у име народа говори, већ је понео и један акт као молбу на цео сабор. На том акту има потписаних из Рађевине, Јадра и Мачве 66 лица које кнежева и обр-кнежева, које свештеника, прота и духовника. Исто тако 30 из шабачке нахије а 23 лица из јагодинске. Није без интереса да и ту молбу ове стотине највиђенијих Срба оних крајева изнесемо читаоцима:

„Нама бедним Србијанцима и Бошњацима браћи вашој испод турског јарма, за последњих неколико година толико је давано нам наде да ћемо се ослободити, да смо с великом радошћу и великом жељом очекивали наше избављење, које је нам наглашавано и пре војне преко разних царских официра, који су нама слани. Исто тако и појединим фелдмаршалским писмима, која су слана у наше пределе тражећи помоћи од нас. Исто тако пошто смо у свему били уверени и од епископа бачког г. Јов. Јовановића његовим писмом, које нам је послато 27. марта 1788. и од личног пуномоћника од царске стране, ми смо и без сумње и без страха одмах збацили јарам турске управе и најусрдније присајединили се царској војсци и војевасмо против Турака с много пожртвовања, с неизмерним напорима ево

већ четири године. А све то, већ је и вам давно познато.

„Данас пак на нашу савршену погибију и вечну несрећу видимо да је сав наш труд и сва наша мука узалудна. Видимо да је најмилијивији цар услед неких унутрашњих раздора и несугласица у царству принуђен оставити нашу земљу, која је толиком крвљу и трошком ослобођена од Турака, и опет је њима вратити и закључити мир на погибију свију нас. Зна се како су многобројну нашу браћу пре неколико дана око Пожаревца Турци страшно сатрли, па та судба сваког тренутка очекује нас и наше породице. Ето, таква награда постиже нас за нашу ревност и верност без икаква узрока са наше стране! Али зашто да вам и даље описујемо наш очајни положај, кад и ви сами о томе, расудивши, можете знати. Ми само најсмреније молимо високославни сабор да би замолио његово царско-краљевско величанство да нас и наше земље не враћа Турцима у руке, јер смо се ми њему заклели тешком клетвом прво преко поманутог епископа бачког. Заклели смо се, да ћемо до последње капи крви верни бити, мало и велико, мушко и женско на веки с нашим потомством. Заклели смо се из топле службе према хришћанској вери да ћемо радо, не штедећи наш живот до краја борити се с Турцима, и да ћемо се старати из све снаге да наше земље освојимо и подложимо царском трону не само за сада но за свагда. Ми ћемо и малом царском помоћу у оружју и муницији бити задовољни, ма ова нам достављена била и тајним начином, само да ове земље одбранимо и одржимо донде, докле цар не заведе трајан мир у унутрашњости своје државе.

„Ако је немогуће испунити наше молбе, то онда молимо да се бар за два месеца продужи и Турци задрже на граници, докле ми не прикупимо и не средимо летину и кренемо на царску страну, јер је летина тако у нас понела ове године, да људи не памте да је икад боља била. Молимо још да и наше породице примите у недра своје милости те да се населе у пограничне крајеве између наше једнозаконе браће по уверењу повеља његове екселенције фелдмаршала Ласција и више поменутог епископа бачког.

„Ако ли ни то нам не можете учинити, то молимо Њ. Величанство и вас све тамо одавно насељене Србе да нас, који се у очајном положају решисмо бранити до краја, не само не осуђујете и у зло нам уписујете, већ напротив у колико могуће буде да тајним путем притекнете нам у помоћ са прахом и оловом и да измолите од Њ. Величанства да нам то не забрани, као што није забранио ни Црној Гори. Ми се већ свакојако у крајњој опасности налазимо, јер баш и да се миром закључи нас Турци неће живе оставити, зато више волимо и јуначки изгинути војујући против непријатеља него ли да нас секу као

марву. Ако ли нас лише и ове помоћи праведно стечене пред целим светом, то ћемо принуђени бити да тражимо заштите од које друге силе, а одрицање ове помоћи нигда нећемо заборавити ни ми ни потомци наши, но ћемо преносити с колена на колена те нека послужи на спас и поуку будућим нашим коленима.

„Вас, нашу једнокрвну браћу најискреније молимо не поштедите ни труда ни трошка за ослобођење земље и браће ваше, а Бог и вама и нама по узајамној љубави готов је помоћи. Ми се надамо тврдо и остајемо стални у нашој обеханој верности.

Из разних места у Србији 24. августа 1790.“

Са овим писмом Стеван је преко Новог Сада отишао у Темишвар. Шта је тамо учинио не зна се, али се зна из једног доцнијег писма да је ову молбу предао, па како сам вели да је та молба сакривена и не изнесена пред цара. Он се отуда врати у Београд и отуда пошаље другу молбу цару, која је била исте судбе као и прва. Огорчени јадни архимандрит Стеван по зими јануара месеца 1791. године диже се сам у Беч не би ли лично што могао измолити. Добивши путну исправу крете се 9. јануара заједно са својим ђаком Костом преко Осека. Дошавши у Беч већ је 14. фебруара поднео цару молбу, на којој су потписани још игумани Петковице и Чокешине. За тим Ђорђе Берић, протопоп, Матија Кнежевић и Драгутин Поповић, свештеници, Милија Дамњановић и Лаза Галонић, обр-кнезови. Ова молба гласи :

Ваше Величанство,

„Тужна судба свију хришћана у Турској царевини позната Вам је с разних страна а особито оних ...који су после овог рата враћени и имањем и животом дани Турцима Потписани покушавали су да, у име свега хришћанског становништва, које живи у Јадру, Рађевини, Шабачком и Ваљевском округу, доставе Вашем високом престолу преко фелдмаршала грофа Валиса 22. јануара 1790. неописане беде оног народа, да би могли измолити Вашу очинску заштиту и милост.

„Тако исто учинили смо и прошле године на Илијском сабору држаном у Темишвару и предали царском комесару 24. августа. Нисмо пропустили да се обратимо и преминулом Карловачком митрополиту Мојсеју Путнику па и садашњем владици и митрополиту Стратимировићу, изјавити наше беде и невоље, да их Вама доставе. Али на све то никакве помоћи. За онај народ изостала је највиша милост и заштита, а то је све могло бити с тога, што, мислимо, нису могле доћи до Вас наше молбе, те да чујете за наше јаде.

„Време закљученог примирја, или баш и закљученог мира приближује се, а тиме приближује се и све већа и већа опасност нама и страх због

нашег несрећног положаја, јер и не знамо шта нас још и снаћи може.

„За то бацамо се милости Вашег Величанства и Вашег престола и молимо из дубине ојађена срца наша да при закључку мира с Портом, кад већ готово освојене области нису могле припасти благој управи Аустрије, Вашим посредовањем олакшате судбу оног народа... те да би се од савршене пропасти могао спасти. Ми немамо Више ни једне речи да Вашем Величанству опишемо њихне беде, те да Вашу Узвишеност покренемо да их спасете. Остављамо их на душу Вашег Величанства, која надамо се према толиким бедама неће бити равнодушна, нити ће моћи помоћ и спас одрећи.“

У Бечу 16. фебруара 1791. год.

Уз ову молбу приложио је Стеван и једно писмо од своје стране ове садржине:

Ваше Величанство,

„Овде у осмом прилогу налази се атестат потписан од државних и виших официра...“

Из њега се види какве је користи у овом рату учинио манастир Трноша, јер је пуна четири месеца 1000 царских војника издржавао и хранио и тиме се јако истрошио.

Све ово учињено је с највећом готовошћу јер се надало да ће царска војска оне земље под хришћанску управу ставити и тиме доћи до мира и заштите. Али повлачењем царске војске с оне стране сви предели па и манастир Трноша остају опет под непријатељском управом. Услед тога принуђен сам био побећи и оставити манастир, без икакве наде да се тамо опет вратим, мањ ако ћу да будем жртва разјареног непријатеља.

Ваша царска милост... одредила ми је на издржавање из Петроварадинске касе 200 форината... али то је тако мало да ми не достиже ни за храну а камо ли за одело...“

С тога се обраћам Вашој Узвишености са најпонижнијом молбом, да имате у виду моје услуге учињене Вашој војсци да онога, који је у Трноши имао прихода 6000 форината годишње обаспете очинском краљевском милошћу и да му повећате издржавање.“

Беч, фебруара 1791. год.

(наставиће се)

СУЗАМЕЛ

— Јонас Лие —

Она и њихови свраћаху у сељачку механу код Вагела и једном се беше јако заузела, да обрлати тамошњег трговачког помоћника „лепога Јакзена.“ Али он јој само цодругљиво одговорише и исмеја је.

Зли језици наравно тврдили су, да је узрок, што је она навек каву тамо куповала, и зашто се у опште тамо задржавала, био тај, што је она, ма да је прешла прву младост, до ушију зацопана у Јакзена са његовом необино црном косом која се коврчила и гргуљала око чела. Говорило се, да њене мрке очи светљаху и играху кад би само Јакзена угледале, и да мрзи Нору, јер је он радо с њоме ђаскао и шалио се.

Кајса је од тад врло ревностно опомињала Норине родитеље, нешто због њихове сопствене и сувише познате слабости, а нешто што су пуштали ћерку тако без икаквог надзора и стеге да шврља. Увек би поштена жена по нешто дознала, чиме се могла користити, и много се говорило о Сузамеловој прошевини и како се његовој снаји Кајси не допада ова партија.

Но главни удар дође, кад је Нора са још неким девојкама и својим братом суделовала у хватању рибе на широком језеру, и исто се тиме довршило, што су учествовали у игри на месту где се делила уловљена риба.

Сузамелова снаха, беше, ко бајаги, чула, да је тога вечера ту био и „лепи Јакзен“ и она је одлучно сад захтевала да је родитељи у будуће никад више не шаљу у Вагелов дућан да пазари. Најзад с прага је још додала — да се много говори о Норином безбожништву и игрању, и да Сузамела заиста треба опоменути.

Наравно да су неки мислили, да је то све из љубоморе због Јакзена.

* * *

Нора би Сузамелов чамац познала док је овај још далеко по широком заливу пловио, и стајала би већ на ђуприји кад би се приближавао. Али кад је и снаја са њим била, није га дочекивала, и Сузамел је то у скоро појмио. Бар доцније га Кајса више није пратила.

Као Сузамелов пријатељ уживао сам ту почаст, на којој су ми остали дечасти јако завидели, да мирно седим у његовом чамцу и да са њим пецам рибу.

Кад сам једно после подне опет тако седео, дође Нора.

Кад је прелазила преко ђуприје, која је лежала укљештена између магацина, она погледа негде на више и осмехну се, али одмах затим окрете главу на другу страну и јако се уозбиљи.

Знао сам, да је то био Јакзен, јер сам га мало пре видео на горњем отвору Вагеловог магацина где прима бакаларе, и учинило ми се, као да се нечим на њу баца, али је пребацавао преко ђуприје. Мислио сам да је било шећерлеме, али она није ни погледала шта је.

У истом тренутку чух иза мене једно промукло и љутито:

— С пута, дечко!

Сузамел беше устао... Његово лице беше бледо и тавно као земља, изгледао је тако страшно да сам престрављен стругнуо из чамца и дунуо право кући.

Шта се тамо догодило, дознао сам тек доцније од људи, који су тамо стајали и посматрали.

Кад је она пришла степеницама, он пресече ножем уже, којим је чамац био везан, али кад је неколико пута завеслао, да би јој измакао, она скочи на камену основу ђуприје, омаче се и удари главом о камен, али

се у пркос томе уздиже, пружи му руке и очајно и болно га позиваше: Сузамеле! Сузамеле! — док опет није пала и оста на камену лежећи.

Сузамел се право, као да ништа није ни било, и веслао је и даље.

Али кад она више не уста, дођоше му друге мисли и опет се врати ка ђуприји, где је она још лежала. Узедо је у свој чамац и опра рану на глави, а она се приљуби уза њ и без престанка плакаше и јецаше — тако да су се затим сасвим измирили.

Истога вечера оде с њоме попу да поручи објављење, ма да јој глава повезана беше...

Месец дана доцније било је венчање у цркви у Тромсе-у. Он беше дошао са двојицом своје браће и њиховим женама и право од олтара поседаше у чамац.

Готово је изгледало, као да је Нору одвукло какво чудовиште. Свакако, у Тромсе-у није било више девојке, која би се усудила да учини ово што је она учинила, ма да се знало да су Сузамелове прилике врло добре.

Месец дана доцније дође Сузамел к нама у кујну, фино обучен са светлим шеширом, свиленом марамом џепном и белим крагном. Носио је диван штап са две удице на њему, и запита, да ли ми га сме поклонити. То се дозволи, и нећу никад заборавити моје изненађење, кад дођох из школе и затекох га у трему где седи за столом покрај ракије и колача а моја паметна мајка се с њим озбиљно разговара.

То је било наше измирење, и са неком гордошћу осећао сам, да се он према својим приликама јако напрезао да би опет задобио моје пријатељство. —

У лето, преко школских ферија, дозволише ми да пратим окружног старешину на његовом путу по округу. Обично се путовало у сопственом чамцу са поштанском послугом.

Једно од места беше и Балсфјорд.

Давно сам се радовао да познам Сузамелово место становања, које је лежало близу овог места, и да га изненадим посетом. На путу сам много о томе говорио и изгледало ми је готово као неко чудо, да се баш тако десило, да и Сузамел, који беше дошао у Балсфјорд, дође на ту мисао, да замоли старешину, да ме узме својој кући те да тамо останем до сутра дан.

Није било далеко до језичка где је била његова колиба са неколико пластова сена и ногарама за сушење рибе, на њима се још сушаху рибе, доле на обали крај рибарске колибице. Она је лежала баш испод једне стене са кровом обраслим травом и лишћем и притиснутим великим камењем. Све је било тако стрмо и узано, да је шупа за дрва са шталом стајала више куће готово у висини исте.

Кад смо се тамо довели, тога тихога пре подне, плавасти дим право се извијао из димњака и Нора истрча из куће нама у сусрет. Премда је била још она иста нежна, витка особа, ипак ми се учини да је више порасла, но тада кад сам је последњи пут видио.

Ту је било чинија са млеком са жутим шећером озго, переца, колача и кафе, и решише да правимо излет до летње колибе на води без рибијих јата, тамо да останемо преко ноћ и да хватамо пастрмке са Сузамелом.

Ја сам требао да јашем алата Сузамеловог а он и Нора ишли би пешке.

Занимљиво је било уз пут посматрати ово двоје — они су се смејали и шалили, као распуштена деца и говораху масу неразумљивих ствари.

Ишло се преко баровите земље, која је често изгледала сасвим жута од јагода.

И са каквом сигурношћу корачаше малени коњић са белом њушком, преко дрвених степена, и како бираше свој пут, корак по корак преко свакојакних рупа и стрмих места!

Не бејаш навикнут на јахање, па сам се плашио, али ме Сузамел тешио озбиљно ме уверавајући да је коњ „тако научен на ход“.

Ради као коњ — што сам где се говори али, никад сем од Сузамела: научен као коњ; али сад сам појмио дубоки значај о искусном инстинкту брдскога коња.

Ах, овај дивни, и ако жарки, оморни дан... Ово вече када пред колибом наложисмо ватру, противу комараца, и ова ноћ, коју проведосмо на води пецајући пастрмке, — како се свега тога још живо опомињем! — Још се сећам летње ноћи као у полу сну како смо мирно седели и пецали, а сенке наше пружаху се у полумраку по води, а све око нас, стење и дрвеће изгледаше као да се уздизало у чудноватом ноћном сунчањем осветлењу, — док ме не савлада сан и заспах на снопу прућа које имађасмо у чуну, покривен Сузамеловим ка путем.

Ово све причам да би изнео сопствени утисак о сретном животу и огњишту овога брачнога пара.

Па ипак наиђе и нерасположење.

Кад се идућега дана Сузамел одвезао ка трговцу ради трговачких послова, дође његова снаја.

Она оста прилично дуго у колеби и говораше са Нором, док сам ја био на пољу код коња, кога је Сузамел мене ради, оседлана на ливаду пустио и привезао.

Кад се висока, лепа жена при повратку појави на прагу изгледала је љутита, а лице јој показиваше нешто непријатно притворно — пријатељско кад је пролазила крај мене и кад ми назва Бога.

Кад уђох у колибу, лежача је Сузамелова жена на кревету, загњурила лице у исти и горко плакала; али ме је молила, да Сузамелу о томе ништа не говорим! — Кајса је хтела да је обрлати претњама, да наговори Сузамела да са својим полубратом заједнички уступе један део обале Јакзену из Тромсе-а за кување рибљег зејтина. Уговор је требао бити потписан идућега дана код суда.

Она беше у очајању, ако то морадне бити и узвикну, ударив поново у плач:

— То ће бити горе но у Тромсе-у!

— Да али твоја јетрва те ипак не може приморати, Норо!

— Али ће онда ваздан које чега наговорити о Јакзену... а Сузамел јој верује... и онда! —

Даље ништа не рече, већ је седела и гледала у земљу, као да ни нашта није мислила.

— Он ми је једном поклатио једну мараму... и не усудих се да му кажем, јер Сузамел не може да га трпи... и о томе зна Кајса... И ако му то исприча онда нека ми буде Бог у помоћи!

— Ти заиста нећеш ништа причати? запита опет погледајући ме и плашљиво испитујући.

Тада нисам потпуно разумео сву целину, али ми се и неодређено слутило да је Сузамел љубоморан на Јакзена.

Мало доцније било је све заборављено, и помагаше ми око хватања ракова на обали по камењу.

Кад се Сузамел вратио ми бесмо нахватали читаву гомилу, и потрпасмо их у рупу од песка горе на брежуљку.

После више година дођох опет у Тромзе. Још увек исто острво украшено вароши и пристаништем, са пољским кућицама и бреговим шумарцима, што се јасно као сунце дивно одсјајкиваше у бистрој језерској води. Опет видех руске лађе и кошеве и познате ћуприје, али иначе беше много што шта измењено.

Други људи, друге улице просечене, шта више једна нова црква, која, ма колико да је била лепа, ипак не беше као стара, црвено обојена, које сам се сећао, и у којој се венчаваху сви леви младенци.

Са једним старим другом, који беше у месту уважен грађанин, обилажах стара места игре из доба детињства.

Али доле на староме кеју где пристајаху пароброди не умедох се наћи. Тамо су прво требала бити стара бела дућанска врата на која је недељом по подне Антон Кноф бацао своје шпицасте стреле док није једном погодио трговца Шпабела у бутину, кад је овај несретним случајем изашао на своја врата од дућана.

Врата више нису постојала.

Али није било ни нискога крова покривена са трском, на коме смо се играли и рвали, и са кога смо често пута стругнули кад би нас притеснили. Морао сам по памети тражити док сам се сетио имена. Најзад отпочех :

— Али... али... Килов тресетни кров?

Он се засмеја. — Сећаш ли га се још?

И пошто се мало предомишљао рече :

— Њега смо одавно морали да уклонимо, требало нам је то место....

Још сам ту стајао. Многе успомене врзаху ми се по памети: битка у Киловом дућану, и како су Руси бежали преко крова и како су неке од њих на носилима однели. Све то у мени опет оживе.

— А Сузамел? подвикнух.

— Сузамел! — Зар не знаш?.. Он је полудео... Удавио је своју жену рукама... Он је горе у Ђелији. Нико није хтео да се подухвати, да га одведе у лудницу у Трондјем.

У осталом сад има подужих, свесних тренутака, и мислим да би могао слободно излазити, али њему самом милије је да под присмотром.

Требало ми је извесна времена да попримам све ове новости, које ме потпуно опхрваше и које ме се тичаху, премда сам хтео још више да чујем. Пријатељ и јунак мојих детињских година још је заузимао места у моме срцу, то осећах у овом тренутку.

— А сме ли се видети? запитах нешто тужно.

— Кад год хоћеш. На прозору је гвожђе ако хоћеш тако са њим да говориш, али можеш мирно к њему и ући. Први година је истина био потпуно луд, и младеж се тада купила око њега. Али сад је другаче.

Потпуно је миран и по цео дан седи читајући своју библију.

Ја прекидох разговор о њему, јер сам га хтео посетити без пратње.

Побринух се да идућег дана у сумрак будем са њим на само.

Кад уђох к њему, седео је у свом старом положају нагнут у напред, ноге раширене а руке преко колена спуштене.

Не погледа ме — сигурно је мислио да је чувар. Снажна телесина била је још снажнија, но како сам је замишљао у памети; али на њој је лежало нешто остарело, истрошено, а дуга коса и густе обрве беху оседеле.

Сигурно је чуо какав необичан шум у својој Ђелији јер од једном подиже главу и оштро, плашљиво погледа, — и учини ми се, да је израз, којим ме је погледао, добио нечег дивљег, нешто опасно, што је наговештавало, да је ову грдну снагу заиста потребно угушити.

Осетих за тренутак, да сам се налазио у прилично опасном положају, али ми поможе моја вера у моћ нашег пређашњег односа, и запитах поверљиво :

— Зар ме више не познајеш, Сузамеле? Он оста натмурен и ћутећи, неодговарајући; — а затим му преко бледога, затвореничкога лица пређе сенка бола.

Познао ме је.

— Сузамеле; рекох — ми бејасмо некада пријатељи. Опомињеш ли се још, када сам био у твоме дому — на оном путовању?

Он се загледа у мене, и после полуже почивке одговори :

— То бејаху сретни дани — али наиђоше године о којима морам рећи: Оно су чисте ноћи! Моје руке су умрљане голубијом крвљу! —

И он их обе опружи према мени, натмурена лица. У речима је лежало, немо, немоћно, очајно очајање!

Постепено ми ипак пође за руком да га разговорим, тако да отпоче да пита о овоме и ономе у мојим односима, и — пре но што смо и опазили били смо у сред старог времена. Његова проста природа, осећала је под својом тврдом кором, нагон ка пријатељству и љубави, и ових сумрачних вечери откри ми своје душевно расположење.

— Имао сам вољу једнога човека да убијем на овоме свету — узвикну он — а то је Кајса, жена мога полубрата. Онога дана, када сам чуо да је умрла, и признала сва неваљалства према мени, лежао сам овде на земљи и церекао се док ми не обукоше лудачку кошуљу. —

(наставиће се)

КЊИЖЕВНОСТ

ДАНУНЦИЈЕВЕ ДРАМЕ

— Karl Federn —

Од како је Данунцијо ужаснуо свет својим првим романима — јер је над њима обоје изливано, и ужас и

лепота, — приметно је кавгу у иностранству, а још више у Италији, где је нашао и пријатеља и непријатеља. За уметника је добар знак кад узбуди духове; огорчен напад је невољно поштовање; то је знак великог успеха, јер је сваки — кога сам сретао у своме путу — говорио о Данунцију, да и највећи противници његови по нешто цене на њему. Но већина од њих вели, па чак и пријатељи: он није драматичар.

Несрећа је због те квалификације: сваки човек, који нешто добро награди, буде нумерисан и одреди му се фах и допусти му се да се од тада само из те специјалне шкриње јавља. Па као што се књижничар једи, кад неку књигу под више рубрика заводи, тако ради и критика и публика.

Питање је, да ли песник, што драме пише, које су на нашој модерној позорници немогуће, мора бити рђав драмски писац зато, и да ли се он у својим захтевима заиста мора ограничити на захтеве публике и средстава која су при руци. Када песник драму пише, која захтева глумце још нечувеног и невиђеног талента, публику веома елегантна осећања, сценерских средстава, која још нису овде била, — зар не би он на то право имао? Зар није Вагнер (ви сте слушали њега у нашем Народном Позоришту? хм! хм!) слично у опери учинио?

Данунцију је пре свега песник, песник таквог интензитета привиђања, који се ретко где у толикој мери налази. „Провидети“ прво је, што чини песника, да види догађај, сваку људску душу, где се пред њим јавља, сваки покрет човеков да примети, да му чује сваку реч са својственим падањем гласа у тренутку, да осећа једнако шапат у ушима, да приповеда, да не избацује на мах по два тона, два три стиха и ситуације, већ ништа друго да не чини, него да нам поново прича, шта је видео без жеље и воље. И ово виђене са привиђалачком јасношћу у свим детаљима природно је Данунцију. Зато он и може да да песму, која се сваком преводу руга.

А песник, коме је то дано, може драме да пише. Наравно да песник, који је више песник но драматичар, може и да лута, да снива и опет приповеда, што се све подсмева сваком представљању, што у неку руку и није баш драматски.

Али прво је дело, па после употребљивост. Његова нарочитост, његово страшно, а уз то и рафиновано осећање, његово допадање сплетених осећања, интезивног и необичног расположења, бескрајна култура, у њему развијена, одвело га је све то материјалу, тако чудном и ретком, тако по све оригиналном, да ми можемо видети и мајстора и његов печат и на погрешкама.

Од „Снова четири годишња времена“ два су изашла. Први сан покушала је Дузе да изнесе на позорници; у Риму је покушај пропао, док је у Царизу имао успеха. То беше „Сан јутра у пролеће“; већ и сама сценерија је песма, садржина на делу сан, слатка и грозовита игра, повест о несрећном покушају, да се освести једна полудела; жена полудела у тренутку кад је војвода, њен муж, убио јој драгана, у њеном наручју у којем га је она догле држала, докле није и последњи дах пустио, док је

није облила сву крв његова, њу и њену дугу, угаситу косу, која се доцније није могла опрати.

С тога је она полудела и црвенило ужасава је; она буде одведена у вилу од студена бела камена, опкољену зеленилом, овде је она живела, размишљала и ћаскала, и њена мека чила помућена душа откривала се у бескрајној нежности. С њом се налази њена сестра, стара чуварка и лекар, који покушавају да је излече; брат убијеног, који је и сам дуго љубио, долази, доносећи глас од своје матере, у чијој души још живи изгубљени син, и хоће да је види; и они се надаху да ће јој изненадна посета свест вратити; али покушај беше узалудан; она се ужасну, крикну очајно и стане преклињати, да је мати прокуне, јер јој је син једном умро, а она је хиљаду смрти претрпела — и пала на тле. То беше сан пролећног јутра, на нашој позорници тешко и замишљен, али спев тако ванредна тона и дражи, да питање, да ли је довољно драматски изведен, бива једно од најдосаднијих питања учитеља књижевности.

Други је комад „Сан јесење вечери“, ватрена игра, тако страховита и узбудљива, и ако нам се догађаји износе само у причању, огледајући се у души једне узнемирене душе. Удовој дуждевици постао је неверан њен драги; са славном куртизаном Понтејом плови он на барци низ Бренту, и у раздраженој, побеснелој љубомори шаље остављена жена своју служавку, да све види и да јој јави, шта бива и где се он налази... Она наређује, да јој се доведе нека Датматинска бајачица, да јој помогне уништити супарницу, као што јој је негда била у помоћи, да лагано уклони дужда с пута. Награде воштану лутку — средње вековни начин бајања и тражења нечије смрти — па како је за бајање потребно нешто од тела оне, о чијој се глави ради, набављају прамен косе и учвршћују га за лутку, коју војвођкиња стане бости иглама љуте и тешко кунући. У исто доба долазе уходе, јављајући бесној жени, како су обоје одпутовали на лађи застрој, пурпуром још пред вече, како је Понтеја играла и своје одело поцепала, и како су за њима пловили други љубоморни властели млетачки, и како се кавга међу њима породила, док није брод букнуо, и све било у крви и пламену, чија светлост осветљава унутрашњост позорнице, и док нису сви пропали.

Раније се још јавила „Citta morta“, комад, који се одиграва на обали микенској међу људима, који испитују атридске гробове, у пустом Македemonу под жарким небом, под којим само усамљени орлови своје кругове граде. Изложено је градиво којим се Данунцију много бавио, причано у „Vergim delle kosse“ од претка кнежевског племена, како је брат сестру заволео, како се ужасно мучио и како није могао да одоли искушењу, волео је убити, да чиста оде на онај свет, него да је... Ужасно као и сама жена, јесте и извођење, игра међу чудним, лепим, узбудљивим људима и моћна позадина, откривање циклопских гробова петнајест лешина са њиним златним маскама, златном брадом и разваљеним устима; опкољене прастарим судовима, сребрним говећим главама по зидовима, фантастичним сликама животиња и оружјем по зидовима, леже ту прастаре ливовске слике окамењене и неме, судбом осуђене тешким ћутањем.“ Два пријатеља Алесандро и Леонардо, испитивачи су, први је дошао

са својом слепом женом Аном, а други је повео собом сестру лепу Бијанку Марију, коју обојица воле. И она расу своје дуге власи и мете у њих златне тиране, што је нашла у Касандрином гробу, не надајући се, да их је ужасна судба атрида, која као да се из гроба подигла, све прогутала.

Овоме комаду, који — колико ми је познато никад није представљан — следује „Доконда“. У овој уметничкој трагедији, који мора све да жртвује ради уметности и љубави према жени која га доводи до врхунца уметника за коју је рођен, статуе да гради, но не да усрећава и срећан да буде, — у њој износи Данунцијо сав свој драматски „могу“. Наравно да она изискује изврсне играче; и када су Закони и Дузе у „Доконди“ уметнички глумили у Риму, где је она имала непобитан успех, ипак је права замисао песникова услед рђавог играња јунакињиног пропала.

Сваки од ових комада је свршен спев. Зато је и лако овде „погрешке“ налазити, али нам сваки од комада вели, што песник хоће да каже, сваки је собом довршена слике, и с погледом на све те лепоте, ради којих песнику треба да смо захвални, чини ми се, да је последњи и најнижи задатак критике ове „мале“ да испитује. Ако је немогуће, да се све изведе како треба, то је кривица до ограничених позоришних средстава, а не до самог дела.

Но последње дело Данунцијево „la Gloria“ чини ми се, да је по свом унутрашњем строју погрешно изведено; то је скица за несавладиво дивско дело. Представљана је једном у Напољу, али без успеха, и напослетку је сам песник дело повукао. Садржина је коб, коб успеха, што победиоце у пропаст вуче. То је политичка драма из нашега доба, подсећајући највећма на Бјернзенове политичке драме. Најмилија Данунцијева идеја о буђењу латинске расе, о новој и снажној Италији (нетученој од Кабеша) под вођством угледног монарха, о ком он у уводу „Vergini delle kosse“ тако лепо сања, приказана је овде драматски и изнесена, како тог човека, можда не толико снажна, колико снажни беху, победиоци пре њега, уништава његов успех. Пре њега је био владалац над Италијом и Римом неки силан кнез, који је, служећи се свим средствима, хтео да одржи старо друштвено уређење — ово данашње — јер не види, да што боље може лоћи, јер не верује у тваралачку моћ револуционара. Али он буде побеђен, и жена (вечито жена!) којом се он у старости оженио, он син народа, оном која је од прастарог византинског порекла, — заљуби се у његовог младог противника и отрова свога мужа. Флама и његови другови загосподарише Италијом јер се комад дешава утопистички у модерном Риму. Он хоће сад земљи ново уређење да да, и тешку меру одцепи земљоделцима, једином честитом сталезу у овој

леношћу развраћеној земљи. Славољубиви међу његовим пријатељима употребе ово, да раздраже варошко становништво; и хладно, жељно власти створење, жена, која о себи вели, да „личи слава на њу“, дражи га, љубоморна на сваког, ко му се приближи, да силом власт одржи и да буде деспота — док се сви огорчени не подигоше на новог диктатора, који уморан очекује светину што продире унутра, а она, која га је још онога дана, када је к њему дошла, упропастила, испуњавајући му последњу вољу, убија га.

Ово грдно градиво, које једна драма не може никако да обузме, није развраћено; можда би то још Шекспир и могао да изнесе на позорницу (њему се те глупости и допуштају). „Gloria“ је погрешно изведена на позорницу, као год и „Цар и Галилејац“. Јер сви политички догађаји, у којима почивају перипетије самог комада, причају се на позорници. Радња се развија за кулисама у антрактонима. А прама несме нам давати резултате, већ и рад. Ми морамо ствари да видимо. И то не важи само за драму већ и звани спев у опште.

„Gloria“ је до појединих места, где се открива велики песник, и до самог језика, где се заиста велики стилиста јавља, више расправа но драма. Но и Данунцијо сме да греша.

Људи веле: нек он пише романе. И ми очекујемо нов скоро довршен роман „Fuoco“ са јаким интересовањем. Али, ко је тај, који је волео, да драме, изузев „Славу“, није ни писао? Истина је, да се у роману највећи показао. Али лиричар Данунцијо, ког у иноземству и не знају — јер га нико не може да преведе није мање славан. Па ако су „Снови четири доба годишња“ лирске драме, шта се тиче песника класификације. „Сан једног подна у лето“ и „Сан једне зимње ноћи“ још су обећање — а „Segni gelle stagioni“ биће по свој прилици најлепша и најбоља дела при крају овог столећа.

1898.

Добрила Ђ. П

НЕДЕЉНИ РЕПЕТОАР

Субота, 29. јануара: *Маскоша* (Батлија девојка), комична опера у три чина, написали Алфред Дири и Хенри Шиво. Музика од Едмонда Одрана. (*Први пут*).

Недеља, 30. јануара: Дневна представа: *Приволела се да га освоји*, комедија у пет чинова, написао Оливер Голдсмит, превео с енглеског М. Рашковић. — Вечерња представа: *Маскоша* (Батлија девојка).

Садржај: Последња поменци (песма) — Море без приморја — Из српске историје — Сузамел — Данунцијеве драме — Репертоар

Власник Ст. М. Веселиновић. — Ш ТАМГАРЕЈА С. ХСРОВИГА. — уредник Јанко М. Веселиновић